

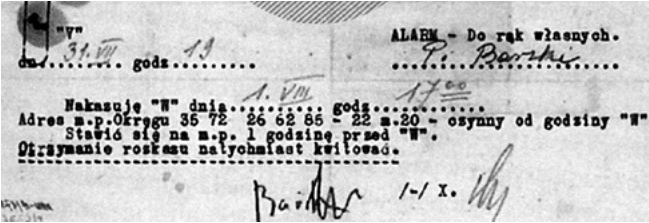
GAZETA POWSTAŃCZA

egzemplarz bezpłatny

POWSTANIE WARSZAWSKIE W PRZEDMIOTACH

Powstanie Warszawskie wybuchło 1 sierpnia 1944 r. i trwało przez 63 dni. W czasie walk, w których uczestniczyło ok. 50 tysięcy powstańców, w mieście przebywało ok. miliona mieszkańców. Poległo ok. 16-18 tysięcy żołnierzy oraz od 150 tysięcy do 200 tysięcy cywilów. Do historii przeszło wiele wydarzeń, zdjęć, symboli i przedmiotów, które już zawsze będą kojarzyć się z powstaniem i pozostaną w naszej zbiorowej pamięci. Przedstawiamy kilka z najbardziej znanych.

Rozkaz rozpoczęcia powstania został wydany przez dowódcę AK gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora” - wybuch powstania ustalono na 1 sierpnia 1944 o godzinie 17.00 – godzinie W. Następnie pułkownik Antoni Chruściel „Monter” wydał rozkaz mobilizacyjny dla podległych mu oddziałów liczących ok. 55 tysięcy ludzi. Rozkaz nie dotarł do wszystkich i ostatecznie do walki pierwszego dnia stanęło ok. 20 tysięcy żołnierzy.

Rozkaz płk. Antoniego Chruściela „Montera” nakazujący mobilizację oddziałów. Skrót „m.p.” oznaczał miejsce postoju, a cyfry – kwaterę Komendy Okręgu Warszawa AK. Był to lokal 20 przy ul. Jasnej 22. (T. Kowalik, P. Słowiński, Powstanie Warszawskie w 100 przedmiotach, Warszawa 2024)

Flaga polska. Pierwszego dnia powstania żołnierze AK zdobyli najwyższy w mieście budynek Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Prudential” i na jego szczycie wywiesili polską flagę. Mimo ostrego ostrzeliwania przez cały okres walk budynek pozostał w rękach żołnierzy AK do końca powstania, a flaga, choć podziurawiona, przetrwała. Białe-czerwone sztandary były wywieszane w innych punktach miasta, także na barykadach - ich widok dodawał wiary walczącym, podnosił morale powstańców i ludności cywilnej.

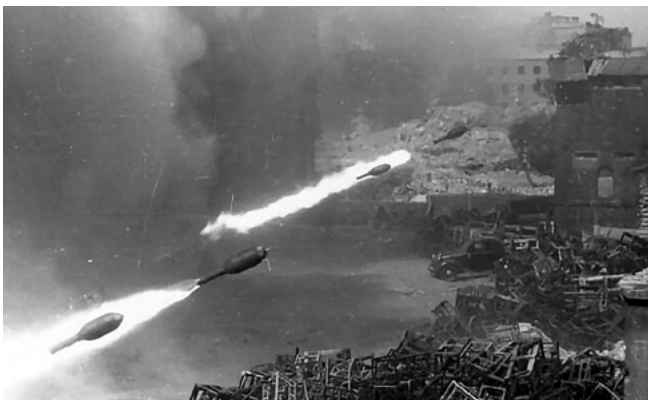
Powiewająca biało-czerwona flaga zatknięta na barykadzie na ul. Szpitalnej w Śródmieściu Północnym. 22 sierpnia 1944, fot. Joachim Joachimczyk „Joachim” (G. Jasiński, Powstanie Warszawskie: najważniejsze fotografie, Warszawa 2014)

Barykady w powstaniu były równie ważne jak broń, w całym mieście było ich ponad tysiąc. Mieszkańcy spontanicznie budowali barykady, rowy przeciwczołgowe i łącznikowe. Budowano je z płyt chodnikowych, kostki brukowej, ziemi, kamieni, cegieł z rozbitych budynków, worków z piaskiem, sprzętów domowych, a nawet wagonów tramwajowych. Jedną z najsłynniejszych była barykada-przekop w Al. Jerozolimskich, stanowiąca jednocześnie jedyne przejście między północną a południową częścią miasta - powstała w pierwszych dniach sierpnia i dzięki zaciekłemu oporowi obrońców została utrzymana aż do kapitulacji.

Barykada na ul. Okopowej, przy skrzyżowaniu z ul. Żytnią na Woli. Widoczny transparent: „Barykada im. Płk. Lisa-Kuli, AK, 3 sierpnia 1944, fot. Stefan Bałuk „Kubuś” (G. Jasiński, Powstanie Warszawskie: najważniejsze fotografie, Warszawa 2014)

„Krowa” - niemiecka wyrzutnia pocisków rakietowych Nebelwerfer określana mianem „ryczącej krowy” lub „szafy” ze względu na wydawany charakterystyczny dźwięk, przypominający przesuwanie szafy po skrzypiącej podłodze. Była to wyrzutnia składająca się z sześciu połączonych rur zamontowanych na dwukołowym podwoziu. Pociski wypełnione materiałem burzącym lub zapalającym zawierały również fosfor. W wyniku eksplozji waliły się mury oraz dochodziło do spalenia wszystkiego, co znajdowało się w otoczeniu – budynków i ludzi.

Salwa Nebelwerferów nad Warszawą w 1944 roku (źródło: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Bundesarchiv_Bild_1011-696-0426-15,_Warschauer_Aufstand,_Raketenwerfer-Einsatz.jpg)

W siedzibie radiostacji „Błyskawica”. Przed mikrofonem spiker Zbigniew Świętochowski „Krzysztof”, nad nim pochylony Stefan Zadrożny „Pawlicz”, w głębi Olgierd Straszynski „Wesołowski”, oparty o pulpit Jerzy Ronald-Bujański „Zwornik”, przy aparaturze inż. Roman Kitzner „Zbigniew”, 20 VIII 1944 (Powstanie Warszawskie 1 sierpnia – 2 października 1944. Służby w walce, pod red. R. Śreniawy-Szypiońskiego, Warszawa 1944)

Radiostacja „Błyskawica” była głosem powstańczej Warszawy. Od 8 sierpnia nadawała cztery razy dziennie po polsku i dwa razy po angielsku. Zagrzewała do walki i podtrzymywała na duchu. Przekazywała Warszawiakom informacje z frontu oraz wieści o walkach w Warszawie za granicę. Podawała także informacje praktyczne: gdzie można zdobyć wodę i pożywienie, które ulice są pod ostrzałem oraz apele o pomoc przy odkopywaniu ludzi spod zwalonych budynków.

Borgward – czołg pułapka w rzeczywistości był transporterem ładunków wybuchowych. W wyniku jego wybuchu 13 sierpnia na Starym Mieście zginęło około 300 osób – żołnierzy i cywilów, a ponad 100 zostało rannych. Do dziś nie wiadomo, czy Niemcy celowo podstawili pojazd wypełniony ładunkiem, czy jego wybuch nastąpił przypadkiem.

Wrak czołgu Borgward B IV, który eksplodował przy ulicy Kilińskiego nr. 3, dnia 13 sierpnia 1944 o godzinie 18:07 (źródło: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Exploded_Borgward_IV_Warsaw_uprising_1.jpg)

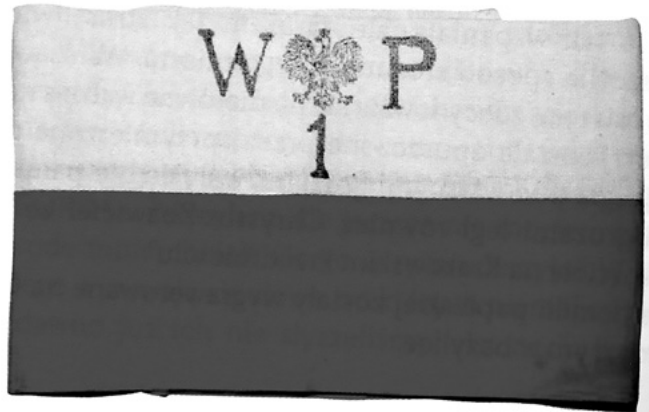
Pistolet maszynowy „Błyskawica”, skonstruowany przez Wacława Zawrotnego i Seweryna Wielaniera, był jedynym pistoletem maszynowym wymyślonym i produkowanym całkowicie w warunkach konspiracji. Od przełomu 1943/1944 wyprodukowano od 700 do 1,5 tysiąca sztuk. Konstrukcja składała się z 58 części i ani jedna z nich nie wymagała spawania co umożliwiało złożenie go od podstaw w warunkach domowych.

Żołnierz Armii Krajowej broniący barykady na Powiślu, podczas powstania używający pistoletu maszynowego Błyskawica. (T. Kowalik, P. Słowiński, Powstanie Warszawskie w 100 przedmiotach, Warszawa 2024)

Biało-czerwona opaska, zgodnie z rozkazem płk. A. Chruściela „Montera”, była noszona na prawym ramieniu nad łokciem. Miała szerokość 10 cm, na białym pasie znajdowały się litery WP

(Wojsko Polskie), godło państwowe i numer oddziału. Była wspólnym elementem jednostek powstańczej armii, które nie miały jednakowego umundurowania i walczyły w cywilnych ubraniach, zastępowała więc mundur.

Opaska, którą powstańcy nosili na prawym ramieniu, (T. Kowalik, P. Słowiński, *Powstanie Warszawskie w 100 przedmiotach*, Warszawa 2024)

Biały fartuch z czerwonym krzyżem. W powstaniu brało udział ok. 1200 lekarzy i ok. 6800 pielęgniarek i sanitariuszek. Służby medyczne pracowały w 225 szpitalach, w ok. 120 jednostkach polowych i ponad 200 punktach opatrunkowych. Służbę medyczną zorganizowano w każdym oddziale AK, od batalionu począwszy. Gdyby nie skuteczna i ofiarna działalność służb sanitarnych, straty wśród walczących i mieszkańców byłyby o wiele większe.

W polowym punkcie szpitalnym na ul. Moniuszki w Śródmieściu Północnym. Wśród rannych: sanitariuszka Janina Steczniewska „Inka”, pod koldrą pchor. Edmund Miechniewski „Miś”, fot. Eugeniusz Lokajski (W. Jewsiewicki, *Powstanie Warszawskie 1944 okiem polskiej kamery*, Warszawa 1989)

Prasa powstańcza czytana przez mieszkańców stolicy (*Miasto nieujarzmione*, Warszawa 1957)

Prasa powstańcza ukazywała się od pierwszych dni powstania do 5 października 1944 r. i była ewenementem w skali światowej. Była głównym ośrodkiem przekazu informacji, duży nacisk kładziono na propagandę mającą na celu podniesienie morale mieszkańców walczącej stolicy. W trakcie powstania ukazało się 167 tytułów, m.in. „Biuletyn Informacyjny” (wydawany od listopada 1940 r.), „Barykada – Warszawa walczy”, „Barykada Powiśla”, „Wiadomości Powstańcze” czy „Robotnik”.

Harcerska Poczta Polowa działała od 4 sierpnia i była symbolicznym wyrazem funkcjonowania legalnego państwa polskiego. W różnych punktach miasta rozlokowano ok. 40 skrzynek pocztowych z orzełkiem i napisem „Poczta Polska”. Pocztę roznosili najmłodsi harcerze, tzw. „Zawiszaki”. *Z narażeniem życia codziennie z torbami pełnymi listów przemykali wśród ruin, barykad (...) nie-rzadko pod morderczym ostrzałem wroga. Nazywano ich roznosicielami nadziei i zwiastunami radości.*

Wydawanie listów ze skrzynki na ul. Świętokrzyskiej – zdjęcie ze zbiorów Zygmunta Walkowskiego (A. Cudała, *Sten pod pachą, bimber w szklance... Życie codzienne powstańczej Warszawy*, Warszawa 2015)

Kuchnia polowa. Koordynacją spraw związanych z żywnością zajmowała się Rada Główna Opiekuńcza. Urządzono dla powstańców kuchnie żołnierskie i polowe, które wydawały początkowo pożywne posiłki, przygotowane ze zgromadzonych przez AK zapasów. Z czasem jednak zaczęło brakować żywności i wody. *Lu-dzie całymi dniami nie jedli, nie spali, nie myli się. Każda wyprawa w poszukiwaniu żywności i wody była śmiertelnie niebezpiecznym przedsięwzięciem.* Głównym źródłem jedzenia stał się jęczmień ze zdobytch na początku sierpnia magazynów browaru Habermusch i Schiele. Z jęczmienia gotowano jedno z najbardziej znanych dań kuchni powstańczej – zupę plukę.

Kuchnia polowa na podwórzu jednej z kamienic w Śródmieściu. 22 sierpnia 1944 r. fot. Joachim Joachimczyk, zbiory Muzeum Powstania Warszawskiego (*Plac po Warszawie. Powstanie Warszawskie 1944. Dzienniki. Świadeictwa*, oprac. W. Śliwowska, J. Marszałec, A. Wodzyński, Gdańsk 2014)

Studnia. Od dnia wybuchu powstania woda stała się towarem deficytowym ponieważ Niemcy niszczyli wodociągi i studnie. Studnie uznano za dobro publiczne, były strzeżone przez służby porządkowe, ustalono też godziny pobierania wody przez poszczególnych użytkowników (priorytetem były szpitale i oddziały AK). Przed czynnymi studniami tworzyły się gigantyczne kolejki, mimo obaw o życie bo miejsca te były często ostrzeliwane przez Niemców.

Kolejka po wodę do pompy nieopodal budynku przy ul. Żurawiej 6, 30 sierpnia 1944, fot. Joachim Joachimczyk „Joachim” (G. Jasiński, *Powstanie Warszawskie: najważniejsze fotografie*, Warszawa 2014)

Kanały. Łączna długość kanałów wynosiła 340 kilometrów, ale powstańcy korzystali z 25 kilometrów. Kanały stały się podziemnymi trasami komunikacyjnymi i drogami ewakuacji dla ludzi otoczonych przez Niemców. Osoby, które doświadczyły przejścia kanałami, zapamiętały strach, dezorientację, ciemność, zaduch, smród, martwe ciała pod nogami. Ewakuacja kanałami była bardzo trudna, a uczestnicy opisywali ją jako „marsz przez piekło.”. W czasie ewakuacji ze Starego Miasta do Śródmieścia 2 września kanałami przeszło ok. 5 tysięcy żołnierzy. Ewakuacja ta była jednym z najbardziej znaczących wydarzeń w czasie dwumiesięcznych walk.

Jeden z obrońców Starego Miasta wychodzi z kanału na rogu ul. Nowy Świat i Wareckiej w Śródmieściu Północnym, 1 września 1944, fot. Joachim Joachimczyk „Joachim” (G. Jasiński, *Powstanie Warszawskie: najważniejsze fotografie*, Warszawa 2014)

Akt kapitulacji. 2 października 1944 r., po 63 dniach heroicznej walki, przedstawiciele AK płk Kazimierz Iranek-Osmecki i ppłk Zygmunt Dobrowolski, podpisali w kwatrze SS-Obergruppenführera Ericha von dem Bacha-Zalewskiego w Ożarowie „Układ o zaprzestaniu działań wojennych w Warszawie”. Zgodnie z tym dokumentem żołnierze AK po zdaniu broni mieli być traktowani jak jeńcy wojenni. Oddziały AK zaczęły opuszczać Warszawę 4 października, ok. 18 tys. powstańców trafiło do obozów jenieckich. Oddzielnie wychodziła ludność cywilna - w czasie powstania Niemcy wypędzili blisko 550 tys. ludzi z Warszawy i około 100 tys. z okolicznych miejscowości - ok. 150 tys. z nich trafiło na roboty lub do obozów koncentracyjnych; po kapitulacji kolejnych 200 tys. cywilów, pozostałych głównie na terenie Śródmieścia, opuściła Warszawę.

Negocjacje w sprawie kapitulacji powstania warszawskiego, prowadzone przez Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora” (z lewej) i dowódcę niemieckich wojsk w Warszawie, gen. SS Ericha von dem Bacha-Zalewskiego (z prawej), Pruszków, 2 X 1944 r. (*Powstańcy warszawscy* / [tekst Marcin Przeglętką], Warszawa 2016)

W Gazecie wykorzystano informacje oraz zdjęcia z następujących publikacji:

A. Cudała, *Sten pod pachą, bimber w szklance... Życie codzienne powstańczej Warszawy*, Warszawa 2015; G. Jasiński, *Powstanie Warszawskie: najważniejsze fotografie*, Warszawa 2014; W. Jewsiewicki, *Powstanie Warszawskie 1944 okiem polskiej kamery*, Warszawa 1989; T. Kowalik, P. Słowiński, *Powstanie Warszawskie w 100 przedmiotach*, Warszawa 2024; *Miasto nieujarzmione*, Warszawa 1957; *Plac po Warszawie. Powstanie Warszawskie 1944. Dzienniki. Świadeictwa*, oprac. W. Śliwowska, J. Marszałec, A. Wodzyński, Gdańsk 2014; *Powstańcy warszawscy* / [tekst Marcin Przeglętką], Warszawa 2016; *Powstanie Warszawskie 1 sierpnia – 2 października 1944. Służby w walce*, pod red. R. Śreniawy-Szypiońskiego, Warszawa 1944; strony internetowe: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Exploded_Borgward_IV_Warsaw_uprising_1.jpg; https://pl.wikipedia.org/wiki/Nebelwerfer#/media/Plik:Bundesarchiv_Bild_1011-696-0426-15,_Warschauer_Aufstand,_Raketenwerfer-Einsatz.jpg

Tekst i redakcja: Dorota Kromp